

Vrouw in de schaduw

Those who cannot remember the past
are condemned to repeat it.

GEORGE SANTAYANA

Dorinde van Oort
—
Vrouw in de schaduw
Een familiegeschiedenis

Cossee
Amsterdam

Dorinde van Oort bij Uitgeverij Cossee

Vrouwenvlees

Kat in de stad

Opnieuw beginnen (luisterboek)

Paulus de Boskabouter of Het dubbelleven van Jean Dulieu

Dit boek is mede mogelijk gemaakt door een werk- en een reisbeurs
van het Fonds voor de Letteren

Eerste druk september 2006

Tiende druk februari 2012

© 2006 Dorinde van Oort
en Uitgeverij Cossee bv, Amsterdam
Omslagillustratie Privébezit
Boekverzorging Marry van Baar
Druk Memminger MedienCentrum

ISBN 978 90 5936 354 0 | NUR 301

Ik draag dit boek op aan de nagedachtenis van mijn moeder.

*Ich verleugne nicht die Schuld;
Aber deine G'nad und Huld
Ist viel grösser als die Sünde,
Die ich stets in mir befinde.*

Matthäus Passion, koraal 48 (40)

PROLOOG

Het is 8 april 1941, 's ochtends kwart voor tien. Christiaan Mansborg* is het hek door gestevend, de laan op, en Annetje heeft hem nagekeken vanuit de erker.

Haar stiefzoon Lepel is uit het koetshuis gekomen toen de stemmen in het huis waren stilgevallen. Ze komen elkaar tegen in de hal. Hij slaat zijn armen om haar heen. Ze legt even haar gezicht tegen zijn tengere borst. Ze praten, gedempt. Ze knikt.

Ze vermant zich. Lepel duwt de zware glas-in-looddeur voor haar open en helpt haar in haar jas, in het portaalte dat naar Silvo ruikt. Lepel ontsluit de dubbele voordeur.

Annetje loopt, wat mank nog, naar het prieel om haar fiets te pakken. Lepel ziet haar vanuit de erker wankeltjes opstappen en, volkomen overbodig, haar hand uitsteken voor ze linksaf slaat, richting Vosseveldlaan. Hij staart kort naar buiten, dan draait hij zich om, gaat niet naar zijn koetshuis terug. Hij gaat zitten in de hal, bij de telefoon, zijn hoofd in zijn handen. Hij wacht. Een halfuur. Langer. Een eeuwigheid.

Annetje fietst intussen de Vosseveldlaan uit en slaat linksaf, de Birkstraat op.

Daar loopt hij, Christiaan Mansborg, de beroemde zanger in ruste, haar echtgenoot. Zijn tred is veerkrachtig, zijn hoge hoofd geheven, het zware lichaam iets voorover in de massa van zijn vaart. Wat is het dat hem iets belachelijks geeft, nu ze hem van achteren observeert?

* Zie stamboom op pagina 272-273.

Langzaam trappend blijft ze achter hem fietsen, op veilige afstand. Hij moet nu niet omkijken en haar zien. Voor het geval dat toch mocht gebeuren, heeft ze haar verhaal klaar. Ze was ongerust vanwege die bloeddruk, het beviel haar niets, ze voorzag ongelukken, hij zag zo bleek, et cetera.

Hij kijkt niet achterom. Zijn gang is vlot, soepel zelfs.

Ze heeft een stuk of wat van die pilletjes in zijn surrogaatkoffie gedaan, dan nog dat extra tabletje vlak voor hij vertrok. Ze zullen zijn spieren verslappen, zijn evenwicht verstoren. Binnen het kwartier, schat ze.

Maar hij is al een kwartier op weg en nog steeds loopt hij daar.

Twintig minuten. Hij loopt al op de Kerkstraat. Hij nadert de Oude Kerk – en blijft staan! Wankelt hij?

Ze mindert vaart, stapt af, haar ogen tranend van het ingespannen kijken.

Hij staat doodgemoedereerd het affiche te lezen dat aan de kerkdeur is aangeplakt.

Ze wacht tot hij zijn weg vervolgt. Nu is het almaar rechtdoor naar Soestdijk. Het wordt drukker op straat, hopelijk kan ze onopgemerkt achter hem blijven. Rechts, parallel aan de Steenhoffstraat, loopt het Kerkpad, dat ook naar Soestdijk voert, heeft ze gezien op de plattegrond. Ze kan het Kerkpad nemen. Maar als ze het mist als hij...?

Het is haar eerste fietstocht hier. Ze is zelfs nog helemaal niet op straat geweest, vanwege die voet.

Het Kerkpad, besluit ze. Dan kan ze proberen hem vooruit te komen; hem op de hoek laten passeren, dan een sprint nemen tot de volgende kruising. Hem daar weer opwachten. Zo kan ze hem onopgemerkt in de gaten houden.

Ze stapt af op de volgende hoek. Ze ziet hem aankomen. Hij passeert de kruising, langzamer nu. Ze stapt moeizaam weer op, maakt vaart, hem voorblijvend tot de volgende hoek.

Het is de hoek van de Kruisweg. Ze ziet hem al aankomen, nog steeds rechtop, zijn hoofd in donderwolken, maar langzamer, veel langzamer nu.

Hij nadert het raadhuis. Daar is de spoorlijn al, waar de Van Weedestraat begint.

Stel dat hij het haalt. Ze moet een ruime voorsprong zien te krijgen, tijd winnen, haar handen vrij zien te krijgen, haar fiets ergens parkeren. Ze rijdt de Steenhoffstraat op, kijkt niet meer om. Ze waagt het erop, gaat voor hem uit rijden. Van achteren zal hij haar niet herkennen.

Ze is het spoor over. Bij het eerste het beste huis stapt ze af: een villa met twee hekken.

DEEL EEN

VROUW IN DE SCHADUW

It is very singular, how the fact of a man's death often seems to give people a truer idea of his character, whether for good or evil, than they have ever possessed while he was living among them. Death is so genuine a fact that it excludes falsehood, or betrays its emptiness; it is a touchstone that proves the gold, and dishonours the baser metal.

Nathaniel Hawthorne, *The House of the Seven Gables*, Everyman p. 300

OMA ANNETJES BEGRAFENIS EN DAARNA

Voorjaar 1988 stierf Annetje Mansborg-Beets, bijna honderd jaar oud. De kist stond op het podium, het wachten was op een laatste woord.

Aller ogen waren gericht op mijn vader, Lepel Mansborg, oma Annetjes geadopteerde stiefzoon, erfgenaam en executeur-testamentair. Maar Lepel Mansborg voelde zich niet geroepen, had hij gemompeld.

Ook oma Annetjes neven, de ooms Piet en Rob, hadden het laten afweten; oom Piet vreesde door emotie te worden overmand – hij hechte erg aan zijn ‘tante An’; oom Rob achtte zijn eigen gezondheidstoestand dusdanig dat hij ‘gerede kans maakte om het middelpunt van de volgende plechtigheid te worden’. De broers zaten naast elkaar, hun vrouwen aan weerszijden, en gedachten hun tante in stilte.

Zo viel het laatste woord toe aan Henk Mansborg, jongste telg uit grootvaders eerste huwelijk, die als boekhouder altijd de financiën voor zijn vader had gedaan, en ook na diens dood altijd oma Annetjes steun en toeverlaat was gebleven.

Oom Henk vouwde een bundeltje dichtbeschreven vellen open en zocht langdurig naar zijn bril, die onder gedempt gelach door zijn montere tweede vrouw Flor werd aangedragen.

Mansborgs en Beetsen gingen er makkelijk voor zitten, de Mansborg-gelederen herkenbaar aan het hoge hoofd met rechtstandig opkrullend haar dat (bij de mannen) met diepe inhammen van het voorhoofd wijkt, de Beetsen aan oma Annetjes spitse neus en zwaar-gelukte ogen.

‘Van mensen die zo oud zijn geworden als An wordt weleens vergeten dat ook zij eens jong zijn geweest. Daarom wil ik om te beginnen enige woorden wijden aan Ans jonge jaren.’

Oma Annetjes leven passeerde in een ellenlange vogelvlucht. Haar geboorte in 1888, in Purmerend, als vierde van negen kinderen. Haar acteerprestaties als jong meisje, waarvoor ze in de jaren 1900-1910 in Purmerend en omstreken menige prijs in de wacht had gesleept; haar keuze, vervolgens, voor een verpleegstersopleiding... oom Henk maakte met professionele precisie de rekening van haar leven op. Het was allemaal globaal bekend en mijn eigen herinneringen drongen zich door de kieren en naden van zijn speech. Ik was zozeer vervuld van haar einde, dat ik me niet kon concentreren op haar begin.

Ik dacht aan mijn laatste bezoek aan haar, nog niet zo lang geleden. Ze was tevoorschijn gekomen uit haar oververhitte bejaardenkamer, die volgepropt stond met Vosseveld-relikwieën; verschrikt, argwanend, ongelovig, alsof ze een inbreker betrapte. Het spitse, vroeger zo knappe gezicht was verschrompeld tot een lubberend hulsje. De neus lang en scherp, de oogleden zo zwaar over haar ogen gezakt dat ze met moeite twee driehoekjes open lieten. Het gaf haar iets gewieksts. Het witte haar, tot voor kort nog opgestoken – ijdel zo lang het kon – hing in vergeelde pieken op haar schouders.

‘Oma Annetje, herken je me niet? Ik ben het, Emma.’

Ik had fondantsnoepjes voor haar meegebracht – ananas met chocola, die van vroeger, van Vosseveld. Oma Annetje pakte het zakje gretig aan, schudde het leeg, ging zitten en begon te eten. Ze kreeg ze allemaal op.

‘Mijn ouders zijn geweest,’ schoot haar te binnen. ‘Mijn moeder zat daar’ – (grootvaders stoel), ‘en mijn vader daar’ – (haar bed). ‘Maar ineens waren ze weg. Ik heb er nog onder gekeken, maar daar waren ze ook niet meer.’

Haar ouders – gekomen om haar te halen. Ze troonden, ingelijst, boven op haar secretaire, stijfjes naast elkaar gezeten op hun 35-jarig huwelijksfeest: *October 1916*. Hun negen kinderen staan zij aan zij op grootte achter hen opgesteld: Vera, Annetje en Jopie in witte kanten jurken, vijf broers in donker pak en alleen de oudste in uniform.

‘Gut meisje. Nu je er toch bent. Ik kreeg net een brief, wacht...’

Ze zocht, traag, met tastende handen, in een stapeltje naast de telefoon. Boodschappenlijstjes. Wenken voor nabestaanden, de meesten intussen gestorven. Sinds haar verbanning uit Vosseveld, in 1959, had ze haar spoedig einde aangekondigd aan wie het maar horen wilde; wilsbeschikkingen en laatste wenken klaargelegd op nachtkastje en televisie.

Mary dit graag verzorgen, las ik.

Dat mijn moeder haar in de dood was voorgegaan, wilde ze niet weten. Al was het zo, ze bleef op haar rekenen: de dood was geen excuus.

Dit alsjeblijft even doorkijken na m'n inslapen, Mary.

DE DATA VERTELLEN DE WAARHEID, stond op een vergeelde envelop, in een nog aardig kras handschrift dat van jaren geleden moest dateren. De nieuwe VARA-gids droeg recente teksten die er aanzienlijk cryptischer uitzagen, zoals:

Je kunt met twee woorden niet begrijpen wat ik voor moeilijks heb heb m'n zo, zo Vandaag

Ik vond de brief die ze bedoelde. Hij was afkomstig van Lous Oud.

Oom Henk, intussen, roemde oma Annetjes flinkheid en doorzettingsvermogen en memoreerde hoe ze, na haar diploma Algemene Verpleging, haar kraamopleiding had gevolgd in het Wilhelmina Gasthuis, in de jaren van de Eerste Wereldoorlog.

Bij mij wekte oma Annetjes verpleegsterschap slechts associaties met ons eigen verleden, op Vosseveld. Oma Annetjes theekarretje-annex-poppenbrancard volgeladen met thermometers en spuugbakjes, jodium, pleisters en gaasjes, en potjes met suikerpepermuntjes en wybertjes, waarmee mijn zus Lieske en ik de afgrijselijkste ziektes in een oogwenk genazen. Ik dacht aan de verpleegstersschortjes die ze voor Lieske en mij had genaaid op haar oude Singer-trapnaaimachine – exacte replica's van haar eigen schorten, ons bekend van de ziekenhuisfoto's uit haar album; aan haar zwarte boekje: 'Curses 1914', dat haar altijd als vraagbaak had gediend, en waaruit ze op verzoek saillante passages citeerde:

...blijft een galbuis steken dan hoopt zich de gal in de lever op en komt zoo ten slotte in het bloed, ontlasting ziet dan wit... Is traag en stinkend, pot ziet erg geel...

...loog meest voorkomend. Zoutzuur, door slordige bergplaats. Geeft

aan den huid perkamentachtige kleur. Arsenicum: onder 't volk wordt gebruikt voor muizen en ratten – pijnlijk (ongeveer 8 dagen) – cocaïne wordt veel als genotmiddel gebruikt – sublimaat geeft dubbel beeld. Hevige gevallen kan dodelijk zijn...

Dan de medicijnkast in de badkamer, met bovenin de glazen potten: Arsenicum, Boorwater, Sulphur, waar we moesten zweren nooit, maar dan ook nooit, aan te zullen komen.

Inmiddels had oom Henk oma Annetjes jaren als zelfstandig baker behandeld en was aangeland bij de intree van de Ouds in haar leven.

De eeuwige Ouds. Alleen al bij het noemen van de naam – ‘Oud’ – had oma Annetje een zweverige blik in haar ogen gekregen. Interviews met de beroemde zonen werden uit kranten geknipt. De laatste decennia had het portret van de oude Oud zelfs broederlijk naast dat van grootvader op haar nachtkastje gestaan. De Ouds hoorden bij oma Annetje zoals haar passiebloemen in de betegelde plantenbak van Vosseveld. De contacten waren door de jaren heen overigens verwaterd en liepen nog uitsluitend via Lous Oud, de weduwe van Ko Oud, de architect. Die had tot het laatst geboorte- en trouwkaartjes meegestuurd met haar wekelijkse monologen, die ze dan besloot met: ‘Voor wie dit voorleest, Mary, Tini? Zomaar wat gezelligs om haar bezig te houden. Groeten hoor, Lous.’

Lous Oud zou je hier toch wel mogen verwachten.

Ik keek achterom. Inderdaad. Die perkamenten dame in bontjas op de achterste rij – dat moest haar zijn.

Hoe de connectie met de beroemde familie tot stand was gekomen, had ik me nooit afgevraagd en ik probeerde me op oom Henk Mansborgs relaas te concentreren.

‘Het was in haar functie als verpleegster, dat An in het jaar 1919 haar veel oudere stadgenoot, H.C. Oud – de vader van de politicus en de architect – terzijde stond bij de verpleging van zijn echtgenote. Mevrouw Oud was zenuwziek en toen ze moest worden opgenomen, vroeg de oude heer Oud of An bij hem wilde blijven. Hoewel het nooit tot een wettig huwelijk mocht komen, is An inderdaad bij de heer Oud gebleven tot zijn dood, op 1 september 1939. Ik herinner me die datum nog zo goed, omdat het de dag was van de invasie in Polen, die de Tweede Wereldoorlog heeft ingeluid.’